

Lezers schrijven:

KLAGEN OVER VROEGMIDDELEEUWSE RIDDERS

'Er zit immers een kanjer van een fout in de tijdvakindeling', aldus een zin uit het artikel van Marjonne Maan in Kleio nr 2 van april 2009, die de redactie er nog eens extra heeft uitgelicht door hem vet tussen de lopende tekst de plaatsen. De kanjer van een fout zijn de 'ridders' in de naam van tijdvak 3, zo zet Antheun Janse, met veel meer nuance overigens, uiteen in zijn artikel in hetzelfde nummer. Hebben zij gelijk? Wat zit er achter de tijdvakbenamingen? De Kleio-redactie nodigde mij uit te reageren.

▷ Entoen.nu, deel A, pag. 46, noot 48.

▷ *Verzamelde Werken* deel VII, pag. 85.

▷ Ricoeur, P., *Time and Narrative III*, p. 107. Aveni, A.F., *Empires of Time*, Ch. 4.

▷ Straaten, D. van, 'Berenvellen en markiespakjes. Het tijdvakkenkader en beelden van tijd', in: *Kleio* 47 (2006), 1, 2-7.

De kritiek op de naam van tijdvak 3 komt niet voor het eerst voor in dit nummer van *Kleio*. Al eerder had Frits van Oostrom deze naar voren gebracht in het rapport van de Commissie Ontwikkeling Nederlandse Canon¹. De deskundigen wijzen erop dat ridders en ridderlijkheid een laatmiddeleeuws verschijnsel zijn, behorend tot het tijdvak ná het jaar 1000, tot de tijd van 'steden en staten' dus. Dit was de opstellers van de tien tijdvakken uiteraard niet onbekend. Waarom hebben zij dan toch voor een 'onjuiste' naam gekozen?

Voordat ik inga op de naam van tijdvak 3 moet eerst iets gezegd worden over periodisering, namen van tijdvakken en het leren van geschiedenis. Iedere historicus weet dat het onderscheiden van perioden berust op een subjectieve constructie achteraf, die niet correspondeert met de geleefde werkelijkheid. Het gaat om interpretaties en beelden die meer of minder plausibel kunnen zijn, en waarvoor ook altijd alternatieven denkbaar zijn. Huizinga heeft dan ook ooit beweerd dat 'kleurloze tijdperk-benamingen ...

de verkieslijkste' zijn², een advies waaraan hij zich zelf vervolgens zeer uitdrukkelijk niet hield door in zijn bekendste werk een periode als 'Herfsttij der Middeleeuwen' aan te duiden. Hoe het ook zij, uit een oogpunt van objectiviteit zouden we er inderdaad beter aan doen te spreken van 'tijdvak 3: 500-1000', en benamingen als 'riddertijd' en zeker ook 'Middeleeuwen' te vermijden. Daar staat echter tegenover dat 'objectieve' kalendertijd een technische constructie is die ver van ons af staat en niet overeenkomt met tijd zoals we die beleven³: we herinneren ons gemakkelijk 'gekwalficeerde tijdsaanduidingen' (zoals: het was vóórdat ik mijn nieuwe baan kreeg, of: nee, want toen was ons kind nog niet geboren), maar we moeten opzoeken wat voor datum het is, in wat voor jaar iets precies gebeurde, of hoe lang iets geduurd heeft. Daarmee worden de 'kleurloze benamingen' van Huizinga misschien weer wat minder verkieslijk, zeker als het gaat om onderwijs. We moeten leerlingen immers leren greep te krijgen op de duizenden jaren van de geschiedenis en, zoals iedere leraar weet, is dat bepaald niet gemakkelijk.

Arie Wilschut is lerarenop-leider en directeur van het IVGD. Hij maakte deel uit van de commissie De Rooy.

Welnu, precies om die reden heeft de commissie De Rooy destijds voorgesteld te gaan werken met sterk gekleurde tijdvakbenamingen die geen enkele wetenschappelijke pretentie hebben, maar die kunnen dienen als houvast bij het opbouwen van een referentiekader, een raamwerk. Ze moeten werken op dezelfde manier als 'dat was nog vóór onze verhuizing', associatief, beeldend. Dat de tijdvaknamen beelden oproepen, is aangetoond door onderzoek⁴. Dit is ook het enige criterium geweest bij het maken van tijdvaknamen. Het minst geslaagd in dit opzicht blijken de tijd van 'steden en staten' en die van 'regenten en vorsten' te zijn.

Bij de periode 'middeleeuwen' wilde de commissie een onderscheid maken tussen de tijd voor het jaar 1000 en die na dat jaar, wat door de deskundigen naar ik meen op prijs wordt gesteld. Wat is typerend voor het eerste, en wat voor het tweede tijdvak? In het eerste: geen of weinig stedelijk leven, in het tweede het nieuwe verschijnsel van de opkomende stad, die al snel een toonaangevende rol zou gaan spelen. In het eerste: zwakke staten, feodale versnippering, autarkie. In het tweede: opkomende staatsvorming, interregionale handel. Natuurlijk bestond in het tweede tijdvak ongeveer alles voort dat er in het eerste ook was: horigheid, feodalisme, kloosters, de leidende rol van de kerk, etc. De vraag is echter welk beeld wij willen oproepen van het eerste tijdvak als het gaat om leerlingen die bezig zijn greep te krijgen op de tijd. Voor de commissie was dat het beeld van monniken in verspreide kloosters die proberen het christendom te vestigen in de relatief onontwikkelde Germaanse wereld, en het beeld van lokale heersers, krijgers, heren met volgelingen, die in politiek opzicht de toon aangaven. Die vroegmiddeleeuwse krijgers hebben we - misschien ten onrechte - aangeduid als 'ridders', maar we hebben dat gedaan omdat het woord 'ridder' een beeld oproept, zoals Janse in zijn artikel aan het begin terecht uiteenzet. Tijd van 'kloosters en burchten' zou wellicht ook een optie geweest zijn, maar die was dan wel minder beeldend geweest.

De laatmiddeleeuwse riddelijkheid was, zoals in de uiteenzetting van Janse duidelijk wordt, in belangrijke mate een stilering van het krijgersleven, door de vechtersbazen te leren zich 'hoofs' te gedragen en hun vechtlust liever op gespeelde toernooien dan in echte bloedbaden uit te leven. Dat hun rol in politiek en militair opzicht was uitgespeeld, werd duidelijk in de Guldensporenslag van 1302. Daarmee kunnen we de ridders moeilijk tot het beeldmerk van deze tijd ver-

heffen, hoezeer ze ook geprobeerd hebben zich tussen de opkomende steden en staten te handhaven.

Maar nu het allerbelangrijkste: juist discussies over de keuze van de tijdvakbenamingen kunnen leiden tot een dieper historisch inzicht! Leerlingen moeten, als ze eenmaal greep hebben gekregen op de tijd en als ze eenmaal het tijdvakkenkader als geheel moeiteloos kunnen toepassen, in gesprek gaan met historici als Janse. Dan zullen ze leren in te zien dat hun eerste simpele beeld op belangrijke punten moet worden gerelativeerd en uiteindelijk zullen ze beseffen dat perioden helemaal niet bestaan, dat de volledige tien tijdvakken niets meer waren dan een hulpmiddel om hen het moeilijke vak geschiedenis te leren. Dat inzicht is pas echt historisch besef en dat dient een hoger doel dan de twisten zelf over de vraag of tijdvaknamen nu 'kloppen' of niet. Voordat leerlingen echter kunnen komen tot de ontwikkeling van zulke *polythetic narrative frameworks* moeten zij in eerste instantie een beeld hebben van a *chronologically ordered past*⁵, een samenhangend beeld van opeenvolgende tijdvakken, dat altijd gebrekkig, onbeholpen, 'onjuist' (want wat is juist: bij geschiedenis bestaan alleen meer of minder plausibele beelden) en discutabel is. Voor dat eerste stadium zijn de tien tijdvakken bedoeld. Zonder dit inzicht blijft de discussie tussen de historicus, de specialist in de middeleeuwen, en de historisch-didacticus, de specialist in het leren van geschiedenis, tamelijk vruchteloos en zinloos.

Shemilt, D., 'The Caliph's Coin. The Currency of Narrative Frameworks in History Teaching', in: Stearns, P., Seixas, P.N., Wineburg, S. (eds), *Knowing, Teaching and Learning History*, New York: New York University Press 2000, 83-101.

De Guldensporenslag,
11 juli 1302.

